

УДК 338.242

Г.П. Болотов, д-р техн. наук, доцент**Ж.В. Дерій**, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

О.Б. Семченко, аспірант

Чернігівський інститут інформації бізнесу і права МНТУ, м. Чернігів, Україна

ГЕНЕЗА ТА РОЗВИТОК ТЕОРІЙ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто історичну еволюцію становлення підприємництва як особливого виду людської діяльності. Проаналізовано сутність поняття «підприємництво» та погляди на визначення цього терміна науковцями різних напрямів економічної думки в часовому вимірі.

Рассмотрена историческая эволюция становления предпринимательства как особенного вида человеческой деятельности. Проанализировано сущность понятия «предпринимательство» и взгляды на определение этого понятия научными работниками разных направлений экономической мысли в часовом измерении.

Historical evolution of entrepreneurship formation as individual type of human activity is considered. Essence of the concept «entrepreneurship» and views on definition of this term by scientists of different economic idea trends in the time dimension.

Постановка проблеми. Підприємництво є одним із видів діяльності людини, що дає значний поштовх до розвитку економіки. Сьогодні багатство асоціюється не з матеріально-речовим змістом, а з розвитком інновацій та підприємництва. З давніх часів і до сьогодні науковці активно працюють над вивченням цього феномену та з'ясуванням його основних понять і категорій. Багато вчених присвятили ціле життя дослідженням підприємництва, проте й досі немає остаточного його визначення. Це пов'язано з тим, що підприємницька діяльність належить до сфери, яка постійно розвивається та вдосконалюється у процесі життєдіяльності суспільства, науково-технічного прогресу, а отже, така діяльність потребує постійного вивчення відповідно до змін у суспільному житті.

Оскільки науковці акцентують увагу на різноманітних підходах до визначення суті поняття «підприємництва», тому особливої актуальності набуває його теоретичний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомими представниками етапу впровадження підприємництва у сферу економіки є вчені Р. Кантільйон, А. Сміт, Ж.Б. Сей, А. Маршал, Й. Тюнен, Г. Мангольд, Д. Рікардо, К. Бодо. Чималий внесок у розвиток теорії підприємництва зробив учений-економіст Й. Шумпетер, який спрямував діяльність підприємця у новому напрямку. Наступні новаторські ідеї запропонували такі дослідники, як: В. Зомбарт, М. Вебер, Л. фон Мізес, Ф. Хайек, Г. Саймон, Е. Долан, Д. Ліндсей, П. Друкер, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон, Р. Хізрич.

В Україні активне вивчення економістами процесів підприємництва відбулося після проголошення незалежності держави і триває донині. Сучасні автори – З. Варналій, З. Герасимчук, І. Герчикова, В. Гриньова, А. Дегтяр, Г. Гесць, І. Дмитрієв, В. Зубов, Л. Кривега, А. Косих, С. Реверчук, Л. Воротіна, С. Мочерний, О. Устенко, С. Чеботар, Ф. Бутинець, В. Подсолонко, Т. Миронова – розглядають питання щодо формування підприємницького середовища, державних і регіональних програм його підтримки, досліджують окремі фактори сприяння розвитку підприємництва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на проведені раніше дослідження сутності «підприємництва» та теоретичні розробки в цій галузі, сьогодні у світі не існує загальноприйнятого визначення цього поняття.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі історичного генезису підприємництва через призму економічних учень та поглиблення уявлення про сутність підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Підприємництво, з точки зору часового періоду його існування в історії людства, відносно молоде явище. Як системний процес воно виникає в європейських країнах у XVII ст. як відповідь на фундаментальні зрушення у розвитку продуктивних сил, які створили базу для історичного стрибка економічної еволюції цивілізації від аграрного до технологічного укладу виробництва. Провідником цього процесу стало й залишається донині підприємництво, яке є головним провідником процесу економічної еволюції цивілізації та ствердження й розвитку ринкових відносин [11].

Враховуючи думки вчених, представників різних економічних шкіл та течій, існує велика кількість визначень теорії підприємництва, початок яких сягає періоду Середньовіччя. Саме в цю епоху з'являється меркантилізм, вчення, яке значно змінило економіку, перетворивши господарську систему з натурально-феодальної у ринково-підприємницьку. Цей період розвивався в два етапи, які характеризувалися фокусуванням держав на нагромадженні грошей та дорогоцінних металів (ранній меркантилізм) і всебічній підтримці торгівлі (пізній меркантилізм). Для раннього меркантилізму характерним було нагромадження дорогоцінних металів у країні, що досягалося завдяки загальному контролю грошового обігу та чітко сформованій зовнішній торгівлі. Пізній меркантилізм дозволив торговцям розкрити свої підприємницькі можливості, тому що вони повинні були закуповувати продукцію як дешевше, щоб потім імпортувати її за вищими цінами, заробивши на цьому для себе і для країни значні статки.

З історії економічної думки відомо, що вперше науковці звернулись до осмислення підприємництва в XVII столітті. Як свідчать історичні факти, термін «підприємництво» був запозичений з Англії на початку XVIII ст., який вперше впровадив англійський економіст Річард Кантільйон (1680-1734). Р. Кантільйон зробив систематичний аналіз підприємництва. Він розумів підприємництво як особливу економічну функцію і наголошував на елементі ризику, який завжди властивий підприємству. Кантільйон визначав підприємця як людину, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виробити продукцію і продати її з метою одержання доходів, і яка, беручи на себе зобов'язання щодо витрат, не знає, за якими цінами може здійснитися реалізація. До підприємців він зараховував людей з нефіксованими прибутками (ремісників, купців, селян та ін.), тобто тих, хто зайнятий економічною діяльністю за умов нестабільності та непередбаченості цін. Тому головною рисою підприємця Кантільйон вважав готовність до ризику. Він розглядав підприємця як фігуру, яка приймає рішення і задовольняє свої інтереси за умов невизначеності. Підприємець, за Кантільйоном – це будь-який індивід, здатний до передбачення, який бажає брати на себе ризик, спрямований у майбутнє, чий дії характеризуються сподіванням отримати дохід та готовністю до витрат [2, с. 10].

Адам Сміт перебував під значним впливом учення Р. Кантільйона і фізіократів. Він багато говорив про роботодавців, майстрів, купців і підприємців, але не приділяв ніякої уваги бізнесменам, які відігравали невелику значимість у його аналізі економічних процесів. А. Сміт вважав, що підприємець – власник, котрий зважується ризикувати заради реалізації якої-небудь комерційної ідеї та отримання прибутку. Він сам планує, організовує виробництво, розпоряджається його результатами. Його поведінка регулюється центральним механізмом ринкової системи – конкуренцією [2, с. 24].

Д. Рікардо акцентує увагу на тому, що підприємець є лише інвестором, тобто звичайним капіталістом, а його діяльність – обов'язковим елементом ефективного господарювання [2, с. 25].

Француз К. Бодо пішов у своїх дослідженнях далі Р. Кантільйона. Він відзначив, що підприємець повинен мати певні здібності, володіти інформацією та знаннями [3, с. 9].

Дещо новий підхід до вивчення проблеми підприємництва сформулював французький економіст XVIII-XIX століття Жан Батіст Сей, який розглядав підприємця як орга-

нізатора виробництва. Ж. Б. Сей говорить про підприємця як про особу, «яка береться за свій рахунок і ризик і в свою користь зробити який-небудь продукт». На думку вченого, для виконання підприємницьких функцій потрібні:

- знання людей;
- розуміння навколишніх обставин;
- умінь об'єднати та задіяти три фактори виробництва – працю, землю і капітал.

Ж. Б. Сей, спираючись на основні положення Р. Кантільйона, розглядав такі функції підприємця, як координація та управління працею, що були відсутні в інших теоріях. При цьому підприємець має бути: «людиною заможною, відомою своїм розумом, розсудливістю, любов'ю до порядку, чесністю і, щоб завдяки цим властивостям, він міг отримувати капітал, якого сам не має».

До послідовників навчання Р. Кантільйона можна віднести Й. Тюнена, Г. Мангольда – представників німецької класичної школи XIX ст., американського економіста Ф. Найта.

Велике значення мало вчення Й. Шумпетера, який підприємництво розглядав як нерозривний зв'язок об'єктивної економічної функції і суб'єктивних якостей підприємця. У категорії «підприємництво» він вперше запропонував погляд на підприємця як новатора [6, с. 28-29]. Тобто Й. Шумпетера можна вважати родоначальником сучасної еволюційної економічної теорії, що приділяє особливе значення вивченню інноваційного підприємництва.

Особливу роль у розробці теорії підприємництва відіграв відомий німецький соціолог М. Вебер, який відзначав, що підприємництво виступає носієм раціональної поведінки в економіці. Він твердив, що для підприємця сама справа стає «необхідною умовою існування». Це, на думку автора, єдино правильна мотивація, яка виявляє ірраціональність способу життя, при котрому людина існує для справи, а не справа для людини.

Б. Карлоф доводить, що підприємець – це людина, здатна зрозуміти структуру потреб і поєднувати це розуміння зі знаннями в галузі управління виробництвом. Підприємець, здатний точно розв'язувати завдання погодження потреб із ресурсами, має капітал, енергію і несе відповідні витрати [6, с. 31; 3, с. 9].

У другій половині XX століття суттєвий внесок у розвиток теорії підприємництва здійснили представники американської школи Л. фон Мізес, Ф.А. Хайєк, П. Друкер, Г. Саймон, Е. Долан, Д. Ліндсей. Американські економісти розглядають підприємництво як складне комплексне явище, для якого характерні ризик, новаторство, самостійність у прийнятті рішень і особиста відповідальність за отримані результати, а підприємців – як особистостей, що володіють такими якостями, як: комунікабельність, компетентність, здатність нести відповідальність за своїх дії, здатність ризикувати, умінь організовувати людей, здатність швидко приймати рішення [4, с. 36].

На думку Ф.А. Хайєка, підприємець, прагнучи максимізувати свій прибуток, намагається здобути перемогу в конкурентній боротьбі шляхом використання нових можливостей, що є результатом вдалої реалізації унікальних знань індивіда у відповідній ринковій ситуації.

Л. фон Мізес зосередив свою увагу на особистих якостях підприємця і на ролі підприємця як регулюючого початку в ринковій економічній системі. Суб'єкт господарювання, за Мізесом, діє в стані невизначеності, його уявлення про ситуацію на ринку недовісконалі, а в основі прибутку лежить чисто спекулятивний процес. Однак у масштабах всієї економіки прибутки і збитки взаємно погашаються, і встановлюється рівновага.

Лауреат Нобелівської премії Г. Саймон у своїх роботах приділяв значну увагу дослідженню мотивів підприємця при прийнятті управлінських рішень. Він відзначає, що, обираючи той або інший варіант поведінки, підприємець прагне не до максимізації прибутку, а до знаходження прийнятних (а не оптимальних) варіантів вирішення своїх складних проблем.

На думку Е. Долана, Д. Ліндсея, основними рисами підприємництва є інноваційність, пошук і реалізація нових можливостей, подолання стереотипів [1, с. 15].

Підприємець, за Дж.М. Кейнсом, – суб’єкт, що господарює, який відрізняється певними психологічними характеристиками (здатність правильно співвіднести споживання і заощадження, активність, готовність ризикувати і переборювати тимчасові труднощі, не втрачаючи надії на перспективи). К. Макконнелл та С. Брю визначають підприємництво через функції, що виконуються підприємцем [4, с. 36]:

1) прояв ініціативи в об’єднанні факторів виробництва, усіх ресурсів для виробництва певного товару або послуги з метою отримання прибутку;

2) прийняття неординарних рішень в управлінні підприємством;

3) впровадження інновацій шляхом виробництва нового виду товару (послуги) або вдосконалення чи радикальної зміни виробничого процесу;

4) підприємець – це людина, яка йде на ризик, несе відповідальність за економічний ризик, що пов’язаний не лише з його часом, працею і діловою репутацією, а з вкладеними коштами – своїми власними і своїх компаньйонів.

Розглянуті підходи щодо визначення сутності підприємництва видатними вченими минулого і сучасності дають змогу простежити, як із зміною суспільно-економічних формацій, з розвитком ринкового господарства змінювалися функції підприємництва і відповідно зміст і значення понять “підприємець” і “підприємництво” (табл.).

Таблиця

*Визначення понять “підприємець” і “підприємництво”**

Рік	Автор визначення	Зміст визначення
1	2	3
1723	Загальний словник комерції, Париж	Підприємець – людина, що бере на себе зобов’язання щодо виробництва чи будівництва об’єкта
1725	Р. Кантільйон	Підприємець – людина, що приймає рішення і задовольняє свої потреби за умов невизначеності. Дохід підприємця – це плата за ризик. Відокремив підприємницьку функцію, пов’язану з ризиком і невизначеністю, від функцій капіталіста-власника і менеджера. Підприємець – людина, яка діє в умовах ризику
1770	А. Тюрго	Підприємець – людина, яка повинна володіти не тільки визначеною інформацією, але і капіталом. Основна функція полягає у володінні капіталом
1776	А. Сміт	Підприємець – власник підприємства і втілювач ризикованих комерційних ідей. Його основна функція – організація й управління виробництвом у рамках звичайної господарської діяльності
1797	Карно Бодо	Підприємець – це особа, яка несе відповідальність за розпочату справу; той хто планує, контролює, організує виробництво та володіє підприємством; поєднує категорію ризику з категорією відповідальності, включивши в процес підприємництва основні функції: планування, контроль, організацію і володіння підприємством
1830	Ж.Б. Сей	Підприємницька діяльність – поєднання трьох класичних факторів виробництва: землі, капіталу, праці. У теорії Сея підприємець виступав як керівник, координатор факторів виробництва, котрий на свій ризик і на свою користь виробляє який-небудь продукт
1848	Дж.С. Міль	Основними функціями підприємця є управління, контроль, прийняття на себе ризику

Продовження таблиці

1	2	3
1876	Ф. Уокер	Виділив у підприємницькій діяльності дві функції – функцію власника підприємства, який організовує виробництво з метою одержання доходу, і функцію власника капіталу, який має право на використання (споживання) одержаного прибутку як відсотка на вкладений капітал. Слід розрізняти тих, хто надає капітал і одержує за це відсотки, та тих, хто отримує прибуток завдяки своїм організаційним здібностям
1890	А. Маршалл	Не кожен охочий може бути підприємцем. «Природний» відбір підприємців відбувається в природі відповідно до закону, відкритому Ч. Дарвіном. Основну функцію вбачав в організації виробництва
1910	М. Вебер	Підприємницька діяльність – це втілення раціональності (під раціональністю тут розуміється функціональна ефективність, одержання максимальної вигоди від використання вкладених коштів і зусиль тощо). В основі підприємництва лежить раціональна етика протестантизму, а світогляд, моральність впливають на діяльність підприємця
1921	Ф. Найт	Підприємець — особа, яка попри невизначеність майбутнього може «вгадати» основні параметри розвитку виробництва та обміну, завдяки чому отримати комерційний ефект. Менеджер стає підприємцем тоді, коли його дії стають самостійними, і він готовий до особистої відповідальності. Підприємницький дохід – це різниця між очікуваною (прогносною) грошовою виручкою фірми і реальною її величиною
1934	Й. Шумпетер	Головне в підприємстві – інноваційна діяльність, а право власності на підприємство не є його істотною ознакою. Підприємцем може бути будь-хто, той, хто здійснює нові комбінації факторів виробництва: службовець акціонерного товариства, державний чиновник і менеджер підприємства будь-якої форми власності. Підприємець – це новатор, який розробляє нові технології. Звідси основна функція підприємництва – інноваційна, яка передбачає виробництво нового, ще невідомого споживачеві матеріального блага або старого, але з новими якостями; впровадження нових методів виробництва, які раніше не застосовувалися; освоєння нових економічних ринків збуту або більш широке використання існуючих; освоєння нових джерел і видів сировини; здійснення нової організації виробництва і збуту, а ризику особливого значення не надається
1936	Дж. М. Кейнс	Підприємець – своєрідний соціально-психологічний тип господаря, для якого головне «... не стільки раціональна калькуляція Вебера чи новаторство Шумпетера, скільки набір визначених психологічних якостей». Його основні підприємницькі якості: вміння співвіднести споживання і заощадження, здатність до ризику, дух активності, впевненість у перспективах тощо. Основні мотиви підприємницької діяльності: прагнення до кращого, до незалежності, бажання залишити спадкоємцям набуті блага
1961	Д. Маккеланд	Підприємець – це енергійна людина, яка діє в умовах помірного ризику
1964	П. Друкер	Підприємець – це людина, яка використовує нову можливість з максимальною вигодою
1974	Ф. Хайек	Суть підприємництва – це пошук та вивчення нових економічних можливостей, характеристика поведінки, а не виду діяльності

Закінчення таблиці

1	2	3
1975	А. Шапіро	Підприємець – це людина, яка виявляє ініціативу, впроваджує соціально-економічні механізми. Діючи в умовах ризику, він несе повну відповідальність за можливу невдачу
1980	К. Веспер	Підприємець по-різному виглядає в очах економістів, психологів, інших підприємців. З погляду економіста, підприємець – це той, хто поєднує кошти, працю, матеріали і т. ін. таким чином, щоб їх сукупна вартість зростала. При цьому підприємець вносить зміни, запроваджує інновації і змінює заведений порядок
1983	Г. Піншо	Інтрапренерство – внутрішньофірмове підприємництво. Інтрапренер діє в умовах існуючого підприємства, на відміну від антрепренера, що створює нове підприємство
1985	Р. Хізрич	Підприємництво – це процес створення чогось нового, що має вартість, а підприємець – це людина, яка витрачає на це необхідний час та сили, бере на себе весь фінансовий, психологічний та соціальний ризик, одержуючи у винагороду гроші та задоволення від досягнутого
1988	М. Алле	Підприємець – особа, що відіграє провідну значимість у ринковій організації господарства

* Складено за [2; 4; 6].

У центрі будь-якої економічної системи завжди перебуває людина з її потребами та інтересами. Завдяки людині, її розумовим здібностям відбувається вдосконалення виробничого процесу, поліпшуються умови життя, формуються та виникають нові потреби і з'являються новітні економічні інтереси. Тому саме підприємництво можна вважати рушійною силою для людського розвитку. І про це свідчить аналіз визначень категорій «підприємництво» та «підприємець».

Вітчизняна наукова економічна думка розглядає підприємництво як економічну категорію, як метод господарювання, як тип економічного мислення. Як економічна категорія, підприємництво відображає взаємини між його суб'єктами з приводу виробництва, розподілу і привласнення благ та послуг. Як тип економічного мислення, суть підприємництва зводиться до ініціативної, новаторської, самостійної діяльності, а як метод господарювання – до найбільш повного та ефективного використання факторів виробництва і прагнення реалізувати свої творчі здібності.

Інноваційне підприємництво – вияв альтернатив розвитку, пошук нових форм, джерел, методів здійснення бізнесу.

Загалом підприємництво – це вміння починати і вести справу, здійснювати нововведення, бути ініціативним, долати стереотипи, зважуватися на ризик. Вивчаючи світову наукову думку щодо суті підприємництва, сучасні економісти висувають власні визначення цієї категорії, які часом мають істотні розбіжності. Так, окремі науковці (В. Бобров, А. Крутик) наголошують лише на меті підприємництва – отримання прибутку. Дехто у визначенні підприємництва виділяє одну із його основних функцій – застосування інновацій та нестандартного підходу до вирішення справ (С. Дзюбик, О. Ривак, В. Мединський, Л. Шаршукова); а інші – ризиковий характер підприємницької діяльності (В. Мельничук, В. Онищенко) [9].

Деякі науковці підприємництво визначають як процес самовідновлення і самоорганізації підприємства, що здійснюється у взаємодії з мікро- та макросередовищем його функціонування. На їх думку, категорію „підприємництво” можна характеризувати такими ознаками, як: системна відкритість, невизначеність, ризик, інноваційність.

На погляд Л.І. Воротіної, «... підприємництвом вважається не будь-яка діяльність виробника, банкіра, працівника торгівлі, сфери послуг, а лише діяльність власника,

який самостійно чи із залученням найманої робочої сили розпочинає і здійснює виробництво, торгівлю тощо» [10, с. 40].

Автор вважає, що основними умовами здійснення підприємництва мають бути:

- 1) приватна автономність підприємця, тобто його повна економічна і господарська свобода у виборі сфери, методів, часу та місця здійснення підприємницької діяльності;
- 2) повна відповідальність підприємця за економічні, екологічні та соціальні наслідки своєї діяльності й пов'язаний з нею ризик;
- 3) орієнтація на комерційний успіх, на одержання прибутку.

С.В. Мочерний, О.А. Устенко, С.І. Чеботар, поділяючи ідеї Й. Шумпетера, вважають, що «підприємництво – це самостійне господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових товарів або старих новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети». Причому, на їх думку, підприємництвом не можна вважати діяльність індивіда, якщо він не мав хоча б одного особистісного чинника, до якого відносять: приватну власність, фізичні розумові здібності, знання і досвід, становище в суспільстві і права на свободу такої діяльності.

Я.С. Ларіна вважає, що підприємництво – це ініціативна самостійна діяльність громадян та їх об'єднань, спрямована на одержання прибутку.

На думку І. Брицієвої, «підприємництво – це сфера економічної діяльності, в якій реалізує себе підприємець – інноватор, суб'єкт, що шукає та реалізовує нові можливості, сфери й об'єкти використання факторів виробництва, здатний висувати й освоювати нові товари, технології, форми і способи обслуговування споживачів, породжувати нові потреби і способи їх задоволення.

Ф.Ф. Бутинець також вважає, що основною метою підприємництва є отримання прибутку, але зазначає, що підприємництво – це господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів.

В.А. Подсолонко і Т.Л. Миронова зазначають, що підприємництво – це особливий вид економічної активності, під якою мається на увазі доцільна діяльність, спрямована на одержання прибутку, заснована на самостійній ініціативі, відповідальності й інноваційній підприємницькій ідеї.

А. Бусигін (1997 р.) вважав, що підприємництво – це особлива форма економічної активності (під якою ми розуміємо доцільну діяльність, спрямовану на здобуття прибутку), яка базується на самостійній ініціативі, відповідальності та інноваційній підприємницькій ідеї.

Варто також звернути увагу на роз'яснення науковця Г. Гейця щодо ролі підприємництва як виду господарської, організаційної та управлінської діяльності, що сфокусована на отримання прибутків.

Відомий учений, теоретик підприємництва З.С. Варналій пояснює підприємництво як економічну категорію, особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує та керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу. Відповідно до масштабів діяльності З.С. Варналій підприємництво поділяє на мале, середнє та велике. Він вважає класифікацію за масштабом винятково важливою, адже такий підхід дозволяє виявити і проаналізувати сильні та слабкі сторони кожного суб'єкта з тієї чи іншої сфери підприємництва, визначити оптимальні варіанти їх співвідношення та взаємодії і на цій підставі дати відповідні рекомендації [2, с. 86].

На погляд І. Герчикової, підприємництво – це основний вид самостійної господарської діяльності (виробничої або комерційної), здійснюваної фізичними на юридичними особами, іменованими підприємцями, від свого імені й на свій ризик на постійній осно-

ві. Це діяльність, спрямована на досягнення окресленого результату (одержання прибутку або підприємницького доходу) шляхом найкращого використання капіталу й ресурсів економічно відокремлених суб'єктів ринкового господарства, які несуть повну майнову відповідальність за результати своєї діяльності й підпорядковуються правовим нормам (законодавству країни реєстрації) [7].

В.О. Сизоненко вважає за доцільне визначити підприємництво як розвиток інноваційної ідеї в процесі самоорганізації і саморозвитку підприємства у взаємодії з внутрішнім та зовнішнім середовищем його функціонування.

Таким чином, науковці впевнені, що економічною основою підприємництва є приватна форма власності. Це твердження дійсно не викликає сумнівів і не потребує теоретичних обґрунтувань.

Чимало українських учених розглядають підприємництво як, перш за все, організацію економічної діяльності, а потім уже отримання прибутку.

Закон України «Про підприємництво» від 07.02.1991 № 698 (втратив чинність) визначав, що «підприємництво – самостійна ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та здійснення торгівлі з метою отримання прибутку». На думку сучасних учених-економістів, це формулювання практично ототожнює поняття «підприємництво» з поняттям «бізнес» або зводить його лише до результату підприємницької діяльності – прибутку.

Згідно з Господарським кодексом України, який набув чинності з 1 січня 2004 року, підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Якщо порівняти визначення підприємницької діяльності, що подане у Господарському кодексі України, з визначенням у Законі України «Про підприємництво», то незмінним залишилось виділення таких рис підприємницької діяльності, як самостійність, ініціативність, систематичність і наявність власного ризику в процесі здійснення господарської діяльності.

На відміну від визначення підприємницької діяльності в Законі України «Про підприємництво», де вказана спрямованість такої діяльності на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг та здійснення торгівлі з метою отримання прибутку, в Господарському кодексі України ця спрямованість більш узагальнена й означена як діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів з метою отримання прибутку.

Науковий аналіз практики підприємницької діяльності дозволяє виділити її специфічні риси, що трактуються як принципи підприємництва.

В.А. Подсолонко і Т.Л. Миронова виділяють такі принципи підприємництва:

1. Підприємець виступає як самостійно господарюючий суб'єкт, що веде власну справу.
2. Підприємницька діяльність пов'язана з ризиком, тобто ймовірність виникнення збитків, недоодержання доходів чи навіть руйнування.
3. Підприємницька діяльність допускає матеріальну відповідальність за реалізацію ідей. Ця відповідальність може знаходитися в межах усього майна, у межах паю чи в обсязі пакета акцій.
4. Підприємцю властивий динамічний стиль життя, що обумовлено твердою конкуренцією як серед самих підприємців, так і між підприємцями і найманими робітниками.
5. Підприємницька діяльність завжди цілеспрямована.

Підприємницька діяльність за своєю природою є дуже вразливою в умовах нестабільності і різних коливань ринкової кон'юнктури. Саме тому підприємництво вимагає формування специфічного середовища, яке б сприяло його динамічному розвитку. Під-

сумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що підприємницька діяльність в Україні здійснюється на основі таких принципів:

1. Вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності.
2. Самостійне встановлення цін відповідно до законодавства.
3. Самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибір постачальників і споживачів виготовлюваної продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом.
4. Вільний найм підприємцем працівників.
5. Комерційний розрахунок та власний комерційний ризик.
6. Вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом.
7. Самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Саме такої думки дотримуються сучасні науковці, серед яких С.М. Іванюта, О.О. Гетьман, В.М. Шаповал, Ф.Ф. Бутинець, А.М. Виноградська, К.В. Романчук, З.С. Варналій та інші [6, с. 38].

Сутність сучасного підприємництва більш глибоко розкривається через його основні функції. Аналізуючи праці науковців, нами були виявлені розбіжності у класифікації функцій підприємництва. Так, З.С. Варналій виділяє чотири основні функції: інноваційну (творчу), ресурсну, організаційну та стимулюючу (мотиваційну). А.М. Виноградська додає до вже перерахованих функцій ще управлінську, захисну та інші функції. Тож розкриємо сутність вищезазначених функцій підприємництва:

1. Інноваційна (творча) – полягає у сприянні генеруванню та реалізації нових комерційних ідей, у здійсненні техніко-економічних, наукових розробок, проектів, що пов'язані з господарським ризиком.

2. Ресурсна – передбачає мобілізацію на добровільних засадах матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів для ефективного функціонування.

3. Організаційна – полягає у безпосередній організації виробництва, збуту, реклами тощо; зводиться до поєднання ресурсів в оптимальних пропорціях, здійснення контролю за їх виконанням.

4. Стимулююча (мотиваційна) – зводиться до формування стимулюючого (мотиваційного) механізму ефективного використання ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління й організації виробництва, а також до максимального задоволення потреб споживача. Дозволяє створити механізм підвищення ефективної та корисної праці.

5. Управлінська – пов'язана з механізмом управління персоналом та фірмою.

6. Захисна – передбачає систему захисту прав та інтересів підприємців, створення сприятливих умов функціонування бізнесу, усунення існуючих проблем на макрорівні.

7. Інші функції – до них відносять ведення обліку, маркетинг тощо [1, с. 28-29; 4, с. 20-21].

Такі вчені, як С.В. Мочерний, О.А. Устенко, С.І. Чеботар, Я.С. Ларіна, В.М. Фомішина, виділяють іншу класифікацію функцій підприємництва, а саме до неї входять: новаторська, організаційна, господарська, соціальна особистісна [7, с. 16].

Аналізуючи обидві класифікації, можна зробити висновок, що сутність функцій однакова, відрізняється тільки їх назва. Ми вважаємо, що найбільш повніша класифікація функцій підприємництва запропонована З.С. Варналієм та А.М. Виноградською.

Враховуючи підходи різних науковців до визначення сутності поняття «підприємництво», бачимо, що думки одних авторів щодо одного і того ж поняття переплітаються, а інших кардинально протилежні.

Висновки та пропозиції. Підприємництво як складний економічний і соціальний феномен пройшло великий шлях історичного розвитку, починаючи з XVII століття. На кожному його етапі накопичувалися теоретичні та практичні матеріали, притаманні окремій території, регіону, країні. Це дало можливість отримати цілісні знання про генезис і практичні досягнення в теорії підприємництва. Все вищевикладене дає змогу зробити такі висновки.

1. Невід’ємними елементами підприємництва є підприємницька ініціатива, самостійність, відповідальність, ризик, новаторство. Ступінь прояву кожного з цих елементів у різні періоди часу може бути різним, залежно від умов здійснення підприємництва.

2. Сутність підприємництва і його роль на різних етапах розвитку суспільства змінювалась відповідно до пануючих виробничих відносин, стану економіки, політичного устрою. При цьому суб’єктом підприємницької діяльності була людина, яка за своєю ініціативою самостійно шукала і реалізувала нові можливості для виробництва нових товарів та послуг.

3. Сучасна теорія розглядає підприємництво як економічну категорію, як метод господарювання, як тип економічного мислення.

4. Економічною основою підприємництва є приватна форма власності.

5. Сутність сучасного підприємництва більш глибоко розкривається через його основні функції: інноваційну, ресурсну, організаційну, стимулюючу, управлінську, захисну.

6. Підприємництво можна визначити як господарську діяльність суб’єктів, яка є цілеспрямованою, ініціативною, де головним суб’єктом є підприємець, який раціонально поєднує фактори виробництва та реалізовує нові можливості з метою одержання підприємницького доходу.

Враховуючи важливість цього питання, вважаємо за доцільне впроваджувати подальші дослідження стосовно підприємницької діяльності та впливу підприємництва на економічне зростання та стабільність суспільства.

Список використаних джерел

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій – К.: “Знання”, КОО, 2001. – 227 с.
2. Варналій З. С. Основи підприємництва: навч. посіб. / З. С. Варналій – К.: “Знання-Прес”, 2006. – 350 с.
3. Виноградська А. М. Основи підприємництва: навч. посіб. / А. М. Виноградська – К.: Кондор, 2005. – 544 с.
4. Дрига С. Г. Мале підприємництво України: становлення, механізми управління та підтримки: монографія / С. Г. Дрига – К., 2009. – 442 с.
5. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія / В. В. Зянько. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.
6. Іванюка С. М. Підприємництво та бізнес-культура / С. М. Іванюка, В. Ф. Іванюка. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 288 с.
7. Коротич О. Б. Підприємництво як соціально-економічне явище [Електронний ресурс] / О. Б. Коротич // Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2010_4/doc/3/02.pdf.
8. Купчак Б. Ф. Підприємництво: суть та умови здійснення / Б. Ф. Купчак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 243-249.
9. Лазур П. Ю. Історична еволюція феномена підприємства та його науково-економічні інтерпретації / П. Ю. Лазур // Науковий вісник НЛТУ України: збірник наук. праць. – 2006. – Вип. 16.6. – С. 285-292.
10. Патора-Висоцька З. Малий бізнес і прямі іноземні інвестиції: монографія / З. Патора-Висоцька, Д. Книш. – Львів: Львівська політехніка, 2006. – 208 с.
11. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державного Агенства України з інвестицій та розвитку. – Режим доступу: http://www.in.gov.ua/files/content/nationalna_dopovid.pdf.